

PRZEGLĄD BIBLIOGRAFICZNY

Redakcja *Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych* pragnie zamieszczać informacje o nowo publikowanych pozycjach wydawniczych dotyczących archiwów, bibliotek i muzeów kościelnych. Przegląd bibliograficzny ma na celu informowanie i propagowanie publikacji z tego zakresu, poprzez nasze czasopismo. Redakcja zaprasza do przesyłania informacji o tego typu publikacjach.

Stanisław Librowski ks., *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Tom pierwszy: lata 1232-1550*, Włocławek 1994, ss. 287, 100 egz. (nakład własny).

Pozycja ta zawiera: I. Wprowadzenie, 1. Kilka informacji o dokumentach Archiwum, 2. Dokumenty podwójne lub paralelne, 3. Dokumenty inserowane lub dodane w dyplomach zasadniczych, 4. Notariusze publiczni związani z dokumentami, 5. Skróty przytoczonych wydawnictw i opracowań, 6. Skróty słowne, II. Inwentarz dokumentów, który zawiera dokumenty od numeru 1 do 538.

Stanisław Librowski ks., *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Tom 2: 1551-1760*, Włocławek 1995, ss. 295, 100 egz. (nakład własny).

Zawiera: I. Wprowadzenie, 1. Dokumenty podwójne, czasem z odmiankami, 2. Dokumenty inserowane lub dodane w dyplomach zasadniczych, 3. Notariusze publiczni związani z dokumentami, 4. Skróty przytaczanych wydawnictw i opracowań, 5. Skróty słowne, II. Inwentarz dokumentów, dokumenty od numeru 539 do 1088.

Inwentarz tych dwóch tomów, został opracowany w oparciu o centralne Archiwum Diecezji Włocławskiej. Zawiera on jedynie dokumenty realnie w nim istniejące. Archiwum Diecezjalne we Włocławku obecnie nie ma wszystkich dokumentów odnoszących się do przeszłości diecezji włocławskiej, aczkolwiek zawiera wiele dyplomów dotyczących innych aktualnych diecezji polskich oraz zakonów. Inwentarz ten jest solidnie opracowany (niestety brak

w każdym z tych tomów indeksu osób i nazw geograficznych), stanowiąc cenne źródło informacji o diecezji wrocławskiej i nie tylko, dlatego też, z niecierpliwością oczekujemy na kontynuację tak doniosłej serii rozpoczętej przez ks. prof. S. Librowskiego.

Zdzisław Pienio ks., *Biblioteka OO. Kapucynów w Prudniku* (rozprawa doktorska), Wrocław 1990, Papieski Fakultet Teologiczny, ss. 266.

Zawiera: Źródła i opracowania, część I. Dzieje księgozbioru, 1. Działalność duszpasterska kapucynów w Prudniku, 2. Powstanie, wzrost i losy biblioteki, 3. Szata zewnętrzna księżnicy prudnickiej, 4. Czytelnictwo, część II. Zawartość treściowa biblioteki.

Praca ukazuje dzieje i zasób prudnickiej biblioteki klasztornej oraz przedstawia jej znaczenie w duszpasterskiej pracy kapucynów. Daty ramowe istnienia biblioteki to: 1654 – 1810 r. Autor wykorzystał bogaty materiał źródłowy i literaturę pomocniczą. W aneksie znajduje się wykaz inkunabułów biblioteki OO. Kapucynów w Prudniku. Pozycja ta jest efektem prowadzonych badań nad księgozbiorem kościelnym na Śląsku.

Adam Skura, *Starodruki cenne księgozbioru Biblioteki Głównej Papieskiego Fakultetu Teologicznego i Metropolitalnego Seminarium Duchownego we Wrocławiu*, Wrocław 1993, ss. 168.

Zawiera: Wstęp autora i artykuł J. Mandziuka, *Stare druki w księgozbiorach na Śląsku*; z bibliografią J. Mandziuka dotyczącą dziejów książki na Śląsku.

Praca omawia 4400 starodruków (brak inkunabułów), przeważająca część to druki z XVII i XVIII w., o treści teologicznej, ale nie tylko. Układ alfabetyczny według haseł autorskich oraz tytułów dla dzieł anonimowych i zbiorowych.

Julian Wojtkowski bp, *Głosy i drobne teksty polskie do 1550 roku z inkunabułów Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu*, Poznań 1992, ss. 134, egz. 500.

Zawiera: Wstęp, Uwagi językowe, Głosy i drobne teksty polskie, Dodatek I. Zespół inkunabułów z Szamotuł, Dodatek II. Starodruki współoprawne, Indeks glos.

Jest to trzecia pozycja tego autora z serii „Głosy i drobne teksty polskie”. Prace badawcze prowadzone na inkunabułach Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu w latach 1980-1991. Autor wynotował głosy ze 125 inkunabułów (we wstępie podano 126) oraz 2 starodruków współoprawnych. Objasnienia językowe i indeks glos sporządził Z. Krążyński.

Zdzisław Chmielewski, *Polska myśl archiwalna w XIX i XX wieku*, Warszawa-Szczecin 1994, ss. 189, Wydawnictwo Archiwum Państwowego „Dokument” w Szczecinie, nakład 500 egz.

Rozdział I: „Przed powstaniem listopadowym”, rozdział II: „Pomiędzy powstaniami narodowymi”, rozdział III: „Na wznoszącej fali kapitalizmu 1863-1918”, rozdział IV: „W ramach suwerennej Rzeczypospolitej 1918-1939”, rozdział V: „W zmienionych po II wojnie światowej konfiguracjach ustrojowych i politycznych”, indeks osobowy.

Praca Zdzisława Chmielewskiego jest próbą ukazania rozwoju polskiej myśli archiwalnej na tle głównych trendów w archiwistyce europejskiej i uwarunkowań ustrojowo-politycznych na ziemiach polskich pod zaborami oraz w Polsce odrodzonej, od początków XIX w. aż do czasów współczesnych.

Pod pojęciem „myśl archiwalna” zawiera się całość prac koncepcyjnych i praktycznych nad materiałem archiwalnym, wydanym drukiem zarówno w formie publikacji teoretycznych, jak i konkretnych pomocy archiwalnych. Omawiana publikacja zawiera jednak nie tylko ich omówienie w ujęciu historycznym, ale i próbę ukazania ich znaczenia w dziejach polskiej archiwistyki. Autor zawarł swój chronologicznie ułożony wykład, w pięciu rozdziałach, poprzedzonych wstępem i opatrzonych zakończeniem oraz podsumowaniem w języku niemieckim i indeksem osobowym.

W ramach poszczególnych rozdziałów omówił na wstępie krótko właściwe dla okresu tendencje w archiwistyce europejskiej i nurtujące ją problemy teoretyczne i praktyczne oraz polskie uwarunkowania jej rozwoju. Następnie dokonał analizy opublikowanego dorobku polskiej archiwistyki zarówno syntetycznych, jak i problemowych. Ten ostatni podział wyraźnie został jednak zastosowany dopiero przy omawianiu publikacji XX-wiecznych. Poszczególne rozdziały zakończono zwięzłymi podsumowaniami. Chronologiczne ujęcie tematu sprawiło, że rozdziały IV i V dotyczące XX w., ze względu na gwałtowny rozwój badań i wzrost liczby publikacji z zakresu archiwistyki, są najbardziej obszerne.

W rozdziale I autor omówił dorobek okresu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego do 1830 r. Na pierwszy plan wysunął tezę o zasadniczym wpływie kwestii przydatności archiwaliów do bieżących celów administracyjnych, na teorię i praktykę archiwalną. Opracowywany w tym okresie był głównie zasób staropolski i to w ujęciu tematycznym, a nie struktury zespołowej. Prace archiwizacyjne i ich teoretyczne zaplecze dyktowane były potrzebą łatwego i szybkiego dostępu do zawartych w archiwaliach informacji użytecznych dla celów bieżących.

Zasadniczą tezę rozdziału II jest stwierdzenie o zastojach myśli archiwalnej w latach 1830-1863. W tym czasie trwało nadal porządkowanie zasobu staropolskiego według wzorów wypracowanych w poprzednim okresie.

W rozdziale III autor omówił ożywienie w teorii i praktyce archiwalnej u schyłku XIX w. Szło ono w dwóch kierunkach. Zasób staropolski tracił coraz bardziej znaczenie w bieżącej działalności administracyjnej, stając się podstawą archiwów historycznych, służących coraz częściej badaniom historycznym. Wymagało to stworzenia nowych sposobów jego opracowywania. W tym też czasie nastąpiło przekazanie do archiwizacji nowego typu dokumentacji (akta spraw) z XIX w., wymagającej odmiennych niż staropolska metod opracowania (problem zespołu archiwalnego) i udostępniania. Archiwistyka rozwijała się wówczas coraz lepiej, zajmując, głównie jako nauka o źródłach, ważne miejsce wśród nauk pomocniczych historii. Znalazło to odzwierciedlenie w pracach teoretycznych tego okresu.

W rozdziałach I-III autor wielokrotnie zwracał uwagę, że polskie rozwiązania koncepcyjne w archiwistyce w okresie zaborów pozostawały w znacznym opóźnieniu w stosunku do osiągnięć europejskich i były pod silną presją tendencji obowiązujących w państwach zaborczych. Wyjątkiem była Galicja w dobie autonomii.

Sytuacja zmieniła się w po odzyskaniu niepodległości. Nastąpiło wówczas znaczne zbliżenie polskiej myśli archiwalnej do nurtu zachodnioeuropejskiego i podporządkowanie zadań archiwistyki celom demokratycznego państwa prawa. Wśród poruszanych w tym okresie problemów zasadniczymi były sprawy przynależności zespołowej i terytorialnej archiwaliów, żywo dyskutowane w całej Europie. Zaznaczył się również wzrost liczebny publikacji z zakresu teorii i praktyki archiwalnej, czemu służyło powołanie specjalistycznego czasopisma „Archeion”. Pojawiły się także ciekawe publikacje monograficzne i próby syntez podręcznikowych. Problematyka archiwalna była obecna na zjazdach historyków, i w polu zainteresowania polskiego prawa. Wszystkie te zagadnienia zostały omówione w IV rozdziale pracy Z. Chmielewskiego.

Rozdział ostatni poświęcono omówieniu polskiej myśli archiwalnej po 1945 r., aż do końca lat 80-tych. Zmiana rzeczywistości społeczno-politycznej wywołała, szczególnie w okresie stalinowskim, starania upolitycznienia archiwistyki i przeniesienia do niej doświadczeń radzieckich z równoczesnymi próbami zerwania z tradycją przedwojenną. W rozdziale przedstawiono te działania i reakcję środowiska archiwistów próbujących złagodzić skutki tych tendencji. Zawiera on również omówienie wszystkich ważniejszych inicjatyw badawczych i wydawniczych, jakie zrodziły się w tym czasie. Wiele uwagi poświęcił Z. Chmielewski działalności uniwersyteckich ośrodków archiwistycznych i rodzącym się w nich zróżnicowanym stanowiskom badawczym. Wśród zasadniczych problemów tego okresu poza kontynuacją dyskusji przedwojennych, pojawia się zagadnienie organizacji przedpola archiwalnego. Skutkiem tego był rozwój badań nad kancelariami różnych instytucji i okresów. Wiele uwagi poświęcił także autor podręcznikom archiwistyki i toczącym się wokół nich dyskusjom.

Praca Z. Chmielewskiego stanowi niezwykle cenne kompendium wiedzy o polskiej myśli archiwalnej na przestrzeni dwóch ostatnich stuleci. Pozwala na uchwycenie i zrozumienie głównych kierunków jej rozwoju oraz historycznych uwarunkowań aktualnego stanu badań nad archiwaliami. W niewielkim stopniu obecna jest w niej jednak problematyka archiwów kościelnych. Autor odnotował, że w początkach XX w. istniała świadomość znacznego opóźnienia porządkowania zasobów archiwów kościelnych, będąca skutkiem ich kłopotów organizacyjnych (s. 48-49). Więcej uwagi poświęcił prezentacji inicjatyw badawczych, wydawniczych i zjazdów organizowanych przez Ośrodek ABMK w Lublinie od lat 50-tych XX w. (s. 104, 139-140). Bogata informacja bibliograficzna, również obcojęzyczna, zawarta w przypisach dopełnia wartości publikacji.

Hieronim E. Wyczawski o., *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, ss. 418, „Calvarianum” (na okładce data wydania 1990).

Rozdział I: „Terytorialna organizacja diecezjalna i metropolitalna, rozdział II: „Zakony”, rozdział III: „Administracja diecezji”, rozdział IV: „Kancelarie kościelne i wytwory ich urzędowania”, rozdział V: „Archiwa kościelne”, rozdział VI: „Teksty do ćwiczeń studenckich”, słowniczek łacińsko-polski.

Wydana w 1990 r. książka nieżyjącego już ks. H. E. Wyczawskiego wymaga odnotowania z kilku względów. Jest ona, jak dotąd, jedynym podręcznikiem, tak całościowo ujmującym problematykę archiwów kościelnych w Polsce. Stanowi owoc wieloletniej pracy autora, specjalisty z tej dziedziny. Podręcznik ten jest gruntownie przepracowaną i uaktualnioną wersją podręcznika wydanego przez tegoż autora jeszcze w latach 50-tych. Można się nawet zgodzić z wyrażoną we wstępie do niego myślą, że jest to właściwie nowa książka, gdyż zawiera owoce ponad 30 lat pracy nad archiwami kościelnymi, oddzielające obie publikacje.

Celem podręcznika w zamierzeniu autora było przybliżenie złożonej i do dziś nie przebadanej gruntownie problematyki struktury i zawartości archiwów kościelnych w celu ułatwienia korzystania z nich adeptom archiwistyki i w indywidualnych kwerendach. Poza obszarem zainteresowania autora leżał zatem cały kompleks zagadnień teoretycznych, którymi również zajmuje się archiwistyka jako samodzielna dyscyplina naukowa. Pominięto niemal całkowicie problematykę archiwizacji dokumentacji, brakowania, konserwacji i udostępniania archiwaliów. Można powiedzieć, że treścią książki są dzieje instytucji kościelnych wytwarzających akta i charakterystyka ich wytworów.

Tak przyjęte założenia podręcznika wywarły wpływ na jego strukturę. Zasadniczą część stanowią rozdziały: III zawierający prezentację jednostek administracyjnych diecezji z uwzględnieniem, w niewielkim jednak stopniu, ich rozwoju historycznego, IV poświęcony kancelariom kościelnym i ich pro-

dukcji, oraz V zawierający informacje o archiwach kościelnych w poszczególnych okresach historycznych. Ta zasadnicza część podręcznika została poprzedzona dwoma rozdziałami stanowiącymi owoc odrębnych prac, dotyczący podziałów administracyjnych Kościoła w Polsce, od początku, aż do końca lat 80-tych XX w. oraz struktur zakonnych, do okresu II Rzeczypospolitej włącznie. Ułatwiają one orientację w zmieniających się, szczególnie w XIX w., strukturach terytorialnych Kościoła i niezwykle różnorodnej organizacji poszczególnych rodzajów zakonów.

Rozdziały I i II i V przedstawiają problematykę w ujęciu chronologicznym, skupiając się zasadniczo na okresie staropolskim i XIX w.

Rozdziały III i IV mają strukturę problemową. W rozdziale III omówiono kolejno 16 grup instytucji administracyjnych diecezji (1. Biskup ordynariusz, 2. Archidiakoni i archidiakonaty, 3. Dekanaty i dziekani, 4. Parafie, plebani, wikariusze, mansonarze, 5. Oficjałowie generalni i wikariusze in spiritualibus, 6. Oficjałaty okręgowe, 7. Administratorowie diecezji, 8. Sufragani i sufraganie, 9. Kapituły katedralne, 10. Kapituły kolegiackie, 11. Kolegia niższego duchowieństwa, 12. Seminarium duchowne, 13. Szkoły parafialne, 14. Szpitale ubogich, 15. Bractwa, 16. Synody).

W rozdziale IV zaprezentowano organizację kancelarii i charakterystykę ich produkcji aktowej dla tych ogniw administracji diecezjalnej, wymienionych w poprzednim rozdziale, które posiadały własne kancelarie. Najwięcej uwagi poświęcono kancelariom biskupim, kapitułom katedralnym, wikariuszom i oficjałom generalnym. Krótko omówiono ich organizację skupiając zasadniczą uwagę na wytwarzanych przez nie produktach. Przedstawiono ich poszczególne rodzaje i historyczny rozwój. Zreferowano też proces łączenia kancelarii biskupich z oficjałskimi i powstawanie konsystorzów nowego typu zapoczątkowane już w XVIII w., a upowszechnione w stuleciu następnym. Na uwagę zasługuje zawarta w tym rozdziale próba syntetycznego ujęcia analogicznej problematyki dla zakonów. W poświęconym im podrozdziale osobno omówiono kancelarie klasztorne, a osobno kancelarie prowincji zakonnych. Również w grupie kancelarii zakonnych najwięcej miejsca poświęcono omówieniu ich produktów.

Rozdział V przedstawia rozwój archiwów kościelnych z podaniem (bardzo ogólnym) zakresu przedmiotowego gromadzonej w nich dokumentacji. Również w tym rozdziale osobno omówiono archiwa zakonne. Znajduje się tu próba ustalenia losów archiwaliów kasowanych zakonów.

Rozdział VI zawiera fragmenty z niemal wszystkich typów archiwaliów kościelnych, diecezjalnych i zakonnych przeznaczony do ćwiczeń studenckich. Jedynym dokonaniem przez autora zabiegiem ułatwiającym ich czytanie jest rozwiązanie abrewiacji.

Lektura książki sprawia wrażenie, że wiele z istotnych spraw zostało potraktowanych zbyt pobieżnie, wydaje się jednak, że jest to wynikiem ogromnej

ilości poruszanych zagadnień. Ten niedosyt zaspokaja w pewnym sensie rozbudowana bibliografia odnotowująca zarówno wydania źródeł, jak i opracowania. Nie została ona umieszczona osobno, ale podzielona tematycznie i umieszczona pod odpowiednimi rozdziałami, dzięki czemu stała się ona, jakby ich integralną częścią. Ma ona charakter selektywny. Dla zagadnień słabiej opracowanych odnotowano nieomal wszystkie pozycje. Dla lepiej zbadanych jedynie nowsze i ważniejsze.

Pionierski charakter pracy ks. H. E. Wyczawskiego sprawił, że nie jest wolna od niedoskonałości. Największą wartość posiadają zapewne jej partie poświęcone okresowi staropolskemu. Problematyka z przełomu XIX i XX w. wymaga uzupełnienia, dopisania natomiast, rozdziały dotyczące archiwów kościelnych w Polsce po odzyskaniu niepodległości.

oprac. ks. Grzegorz Bujak